

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان

ضمانت های حقوق بشر در قانون اساسی افغانستان

پیشکش کننده: محمد موسی محمودی، رئیس اجرائیه کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان
صاحب امتیاز: بخش آموزش حقوق بشر

پیشینه تاریخی حقوق بشر در افغانستان:

• تاریخ سیاسی افغانستان گواهی میدهد که سابقه‌ای حقوق بشر در افغانستان به علت موجودیت نظام‌های متمرکز، اقتداگرا، قومی و قبیله‌ای، تاریک بوده است؛ افغانستان چه در عصر سلاطین و تمامیت خواه و چه در عصر جمهوریت، از نظر حقوق بشر دوران تاریک و سختی را پشت سر گذاشته است.

پیشینه تاریخی حقوق بشر در افغانستان:

- با سرکار آمدن ظاهر شاه و محمد داود خان نیز وضعیت خیلی با گذشته تفاوت نکرد.
- با کودتای چپی ها در سال ۱۳۵۷ ش دستگیری، حبس، اعدام، کوچ اجباری و قتل عام مردم به اوج خود رسید و نقض حقوق بشر افزایش یافت.
- با اشغال افغانستان از سوی ارتش سرخ شوروی، تراژدی انسانی و حقوق بشری، در افغانستان به وقوع پیوست و هرج و مرج حاکم در این دوران بیشترین صدمات جسمی و روحی را بر ملت افغانستان وارد کرد و جنگ های داخلی افغانستان را با خاک یکسان کرد.

پیشینه تاریخی حقوق بشر در افغانستان:

- باسقوط دولت مجاهدین و روی کار آمدن طالبان در سال ۱۹۹۶م نقض سیستماتیک حقوق بشر در افغانستان آغاز شده و جنایات هولناک طالبان همه فجایع گذشته را به فراموشی سپرد.
- حقوق ملت به ویژه حقوق قومیت ها، حقوق زنان و کودکان در این دوران، به طوری وسیع و گسترده نقض شد و به یقین می توان گفت از این عصر و دوران «بعنوان تراژدی حقوق بشر» در افغانستان یاد نمود.

حقوق بشر در قانون اساسی کنونی افغانستان

- یکی از درخشان ترین دستاوردهای نظم نوین سیاسی در افغانستان توجه به حقوق بشر و تأمین حقوق و کرامت انسانی شهروندان به خصوص زنان و گروه های آسیب پذیر است.
- قانون اساسی افغانستان، به حقوق بشر ضمانت اجرایی بخشیده است.
- فصل دوم قانون اساسی افغانستان تحت عنوان «حقوق و وجایب اتباع» به شرح و بیان حقوق بنیادین اتباع افغانستان می پردازد.

فصل دوم قانون اساسی

• این فصل به تضمین مواردی از حقوق بشر برای هر فرد در ساحه افغانستان و تحت نظام حقوقی آن اقدام می کند.

• حقوق بشری مذکور در قانون اساسی افغانستان، حقوق مبتنی بر قانون اساسی می باشد و بنا بر این به لحاظ سلسله مراتب، بلندتر از حقوق عادی قانونی در سلسله مراتب قواعد حقوقی است.

• از اولین قانون اساسی افغانستان در سال ۱۳۰۲ تا اکنون همه قوانین اساسی افغانستان دارای فهرستی از حقوق اتباع می باشند

حقوق بشر در قانون اساسی

- ولی با این حال فهرست حقوق اساسی و وجایب اتباع در قانون اساسی ۱۳۸۲ بسیار مفصل تر از فهرست های قوانین اساسی پیشین حتی قانون اساسی ۱۳۴۳ ش می باشد.
- فراتر از این، تصمیم به رعایت منشور ملل متحد و حمایت از معاهدات حقوق بین الملل بشر برای اولین بار در تاریخ قانون اساسی افغانستان در قانون اساسی سال ۱۳۸۲ صورت گرفت.
- ماده ۷ قانون اساسی قانون اساسی جدید مراجع دولتی افغانستان را ملزم به حمایت از حقوق بشر و کرامت انسانی جهت حصول به دموکراسی می نماید.
- اگرچه قانون اساسی افغانستان آشکارا بر اهمیت خاص معاهدات حقوق بشری با تاکید بر تعهدات این کشور جهت احترام به آن دسته از معاهداتی که افغانستان جزء آنها است، تصریح می کند.

ضمانت های حقوق بشر در قانون اساسی

- ماده ۱۲۱ قانون اساسی افغانستان به ستره محکمه این صلاحیت را می دهد که به بررسی مطابقت معاهدات بین الدول و میثاقهای بین المللی با قانون اساسی بپردازد، امری که نشان دهندهی آن است که قانون اساسی در ارتباط با معاهدات بین الدول بر آنها برتری دارد.
- در مقابل این و وضعیت در کشورهای دیگر، معاهدات حقوق بشری مقدم بر قوانین موضوعه داخلی بوده و هم عرض قانون اساسی می باشد.
- در این کشورها قوانین موضوعه جدید نه تنها مطابق با قانون اساسی باشند، بلکه منطبق با معاهدات حقوق بشری که کشور به آنها ملحق شده و یا امضاء کرده است نیز باید بوده باشند.

برخی از معاهدات مهم بین المللی که دولت افغانستان آنها را امضاء و یا تصویب نموده است:

1. اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸
2. اعلامیه جهانی حقوق طفل ۱۹۵۹
3. کنوانسیون رفع هر نوع تبعیض نژادی ۱۹۶۵
4. کنوانسیون حقوق سیاسی و مدنی ۱۹۶۶
5. کنوانسیون حقوق اقتصادی اجتماعی و فرهنگی ۱۹۶۶
6. پروتوکول اختیاری کنوانسیون حقوق سیاسی و مدنی ۱۹۶۶
7. کنوانسیون رفع کلیه تبعیضات علیه زنان ۱۹۷۹

برخی از معاهدات مهم بین المللی که دولت افغانستان آنها را امضاء و یا تصویب نموده است :

۸. کنوانسیون منع شکنجه و دیگر رفتارهای غیر انسانی و تحقیر آمیز ۱۹۸۴
۹. روتوکول اختیاری دوم حقوق سیاسی و مدنی ۱۹۸۹
۱۰. کنوانسیون حقوق طفل ۱۹۸۹
۱۱. نوانسیون محافظت از حقوق کارگران مهاجر و اعضای خانواده آنها ۱۹۹۰
۱۲. پروتوکول اختیاری کنوانسیون رفع تبعیض علیه زنان ۱۹۹۹
۱۳. پروتوکول اختیاری کنوانسیون حقوق طفل در مورد فروش استفاده جنسی و مستهجن از طفل ۲۰۰۰
۱۴. پروتوکول اختیاری کنوانسیون حقوق طفل در مورد استخدام در نیروهای مسلح ۲۰۰۰
۱۵. پروتوکول اختیاری منع شکنجه ۲۰۰۲.

ضمانت های حقوق بشر در قانون اساسی افغانستان

- تحولات و فجایع دو دهه‌ی اخیر افغانستان تدوین کنندگان قانون اساسی را بر آن داشت که اهمیت و جایگاه ویژه را به حقوق بشر، در میان گفتمان اصلی قانون اساسی یعنی؛ حقوق بشر، دموکراسی اختصاص دهند. حقوق بشر و ملت به یکی از موضوعات محوری تبدیل گردید. در مقدمه قانون اساسی آمده است:
- با رعایت منشور ملل متحد و یا اقدام به اعلامیه جهانی حقوق بشر... و هم چنین در ماده ۶ قانون اساسی آمده است:
- دولت به ایجاد یک جامعه مترقی... «حفظ کرامت انسانی، حمایت از حقوق... مکلف می باشد.» با این همه فصل جداگانه به حقوق و وجایب ملت اختصاص داده شده که از نظر محتوا در صدی بیشتری قانون اساسی جدید را موضوعات حقوق بشر تشکیل میدهد.

ضمانت های حقوق بشر در قانون اساسی افغانستان

- ماد ۷ قانون اساسی می گوید: دولت منشور ملل متحد، معاهدات بین الدول، میثاق های بین المللی که افغانستان به آن ملحق شده است و اعلامیه جهانی حقوق بشر را رعایت می کند.
و برای عملی کردن این موارد تشکیل کمیسیون خاص را نیز پیش بینی نموده است.
- در ماده ۵۸ قانون اساسی افغانستان آمده است:

• دولت به منظور نظارت بر رعایت حقوق بشر در افغانستان و بهبود و حمایت از آن، کمیسیون مستقل حقوق بشر افغانستان را تأسیس می نماید.

حق زندگی در قانون اساسی افغانستان

• قانون اساسی جدید در ماده بیست سوم تصریح می کند: «زندگی موهبت الهی و حق طبیعی انسان است هیچ شخص بدون مجوز قانونی از این حق محروم نمی گردد.» مفاد این ماده بیانگر نکات زیر است:

۱. حق حیات حق طبیعی انسان است. حقی نیست که قانون به کسی اعطا کند به عبارت دیگر، این حق امضائی است نه اعطائی.

۲. هیچ فرد بدون مجوز قانونی از این حق محروم نمی گردد.

حق کرامت انسانی در قانون اساسی افغانستان

• کرامت انسانی در قانون اساسی جدید از اهمیت ویژه ای برخوردار است. این حق به اندازه ی اهمیت دارد که تدوین کنندگان پیش نویس قانون اساسی در مقدمه این قانون حفظ کرامت حقوق انسانی را در جامعه افغانستان، از اهداف تدوین قانون اساسی دانسته اند.

• در ماده بیست و چهارم تصریح شده است: «کرامت انسانی از تعرض مصون است» و دولت بر «بر حمایت از آزادی و کرامت انسان» مکلف شده است.

• و در ماده بیست و نهم «مجازات مخالف کرامت انسانی ممنوع شمرده شده است.»

ممنوعیت شکنجه در قانون اساسی افغانستان

• قانون اساسی جدید، صریحا شکنجه را ممنوع دانسته است. در این مورد ماده ۲۹ به صراحت می گوید:

• تعذیب انسان ممنوع است. هیچ شخص نمی تواند حتی به مقصد کشف حقایق از شخص دیگر، اگرچه تحت تعقیب، گرفتاری یا توقف یا محکوم به جزا باشد، به تعذیب او اقدام کند یا امر بدهد.

... ادامه ماده ۲۹ در مورد ممنوعیت شکنجه:

قانونگذار در این ماده با عبارت موجز و در عین حال روان و گویا به منع شکنجه در تمام مراحل فرایند جزایی پرداخته است.

اول تصریح به اینکه «حتی به مقصد کشف حقایق» این عبارت هر نوع عذر و بهانه را از شکنجه گران مطلقاً ممنوع می‌سازد.

دوم این ماده، شکنجه را هم در مراحل بازداشت قبل از محاکمه منع می‌کند و هم در دوران حبس محکوم علیه. اما نسبت به «برخورداری از شرایط انسانی در دوران بازداشت، ذیل ماده می‌گوید: تعیین جزایی که مخالف کرامت انسانی باشد، ممنوع است» .

در ماده ۲۴ نیز تاکید شده است: «کرامت انسان از تعرض مصون است» مسلماً اگر شرایط بازداشتگاه‌ها، محابس، به صورت غیر انسانی باشد، کرامت انسانی که دولت مکلف به حمایت و احترام از آن است، مورد تعرض قرار گرفته و دولت تکلیف قانونی خویش را در این مورد نقض نموده است.

آزادی بیان در قانون اساسی

- در قانون اساسی افغانستان آزادی اندیشه در ضمن آزادی بیان به رسمیت شناخته شده است ماده سی و چهارم مقرر می دارد:
- هر افغان حق دارد فکر خود را به وسیله گفتار، نوشته، تصویر یا وسیله دیگر، با رعایت احکام مندرج این قانون اساسی اظهار کند.
- آزادی مذهب چه از نظر نفس اعتماد به یک مذهب و چه از نظر آزادی انجام مراسم مذهبی و فراگیری تعلیمات آن، در قانون اساسی افغانستان پذیرفته شده است.

آزادی بیان و عقیده غیرمسلمانان

- ماده دوم قانون اساسی بعد از اینکه اعلام می دارد: دین دولت جمهوری اسلامی افغانستان، دین مقدس اسلام است، تصریح می کند: پیروان سایر ادیان در پیروی از دین و اجرای مراسم دینی شان در حدود احکام قانون آزاد هستند.
- ماده ۵۷ قانون اساسی مقرر می دارد: « دولت حقوق و آزادی اتباع خارجی را در افغانستان، طبق قانون تضمین می کند این اشخاص در حدود قواعد بین الملل مکلف به رعایت قوانین دولت افغانستان می باشند.» تکلیفی که این ماده بر دوش اتباع خارجی مقیم افغانستان گذاشته است رعایت قوانین افغانستان است آن هم در حدود قواعد حقوق بین الملل نه فراتر از آن یعنی به همان اندازه که اسناد بین الملل راجع به حقوق بیگانگان در یک کشور از آنها حمایت کرده، هم چنین آنها را به رعایت قوانین دولت محل اقامت، نیز مکلف کرده است.

آزادی مطبوعات

- قانون اساسی افغانستان بر آزادی مطبوعات تاکید نموده است از جمله مقرر می‌دارد: «هر افغان حق دارد مطابق به احکام قانون به طبع و نشر مطالب، بدون ارائه قبل آن به مقامات دولتی پردازد.»
- احکام مربوط به مطابع، رادیو و تلویزیون، نشر مطبوعات و سایر و سایل از ارتباط جمعی توسط قانون تنظیم می‌گردد.»

حق آزادی و مشارکت در اتحادیه‌ها

- آزادی تشکیل اتحادیه از جمله حقوق مدنی و سیاسی است که در اسناد بین المللی حقوق بشر، مورد توجه و تاکید قرار گرفته است.
- حق تشکیل و اشتراک در اتحادیه های سیاسی، صنفی، اجتماعی و حق اشتراک در انتخابات عادلانه و آزاد و سهم گیری در حکومت هم به نوبه خود از حقوق بشر افراد می باشد. چون تشکیل سازمان های سیاسی و مدنی و پیوستن به آنها یکی از مهم ترین مجرای است که با استفاده از آن مردم می توانند در پروسه دموکراتیک شرکت نموده و قدرت‌ها را کنترل نمایند.
- قانون اساسی افغانستان می گوید: اتباع افغانستان حق دارند به منظور تامین مقاصد مادی و یا معنوی خود مطابق احکام قانون جمعیت ها تاسیس نمایند.

حق کار

• حق کار یکی از حقوق اساسی بشر است که در همه اسناد حقوقی و بین المللی به رسمیت شناخته شده است. در مطابقت به این ماده اعلامیه قانون اساسی افغانستان در مواد خویش بر این حق چنین تاکید دارد:

«کار حق هر افغان است. تعیین ساعت کار، رخصتی یا مزد، حقوق کار و کارگر و سایر امور مربوط به آن توسط قانون تنظیم می گردد. انتخاب شغل و حرفه در حدود احکام قانون آزاد می باشد.»

• در ماده ۴۹ قانون اساسی نیز آمده است: «تحمیل کار اجباری ممنوع است. سهم گیری فعال و در حالت جنگ، آفات و سایر حالاتی که حیات و آسایش عامه را تهدید کند، از وجایب ملی هر افغان می باشد. تحمیل کار بر اطفال جواز ندارد.»

حق ازدواج

- حق ازدواج و تشکیل خانواده که شامل آزادی در ازدواج و انتخاب همسر و حق حمایت در برابر ازدواج در طفولیت می باشد. باید از حمایت خاص جامعه و دولت بهره مند گردد. این بدین معنا است که هر دو طرف باید به ازدواج موافقت داشته باشند و هیچ ازدواجی بدون رضایت کامل طرفین صورت نگیرد. در همین ارتباط اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی خانواده را من حیث رکن طبیعی و اساسی جامعه به رسمیت شناخته و مورد حمایت قرار می دهد.
- قانون اساسی افغانستان تصریح میدارد: «خانواده رکن اساسی جامعه تشکیل میدهد و مورد حمایت دولت قرار دارد. دولت به منظور تأمین سلامت جسمی و روحی خانواده، با الاخص طفل و مادر، تربیت اطفال و برای از بین بردن رسوم مغایر با احکام دین مقدس اسلام تدابیر لازم اتخاذ می کند.»

تابعیت / شهروندی

- در اعلامیه جهانی حقوق بشر چنین تصریح گردیده است:
 - ۱- هر کس حق دارد که دارای تابعیت باشد.
 - ۲- احدی را نمی توان خودسرانه از تابعیت خود و از حق تغییر تابعیت محروم کرد.
- در قانون اساسی افغانستان نیز این حق چنین تسجیل یافته و به رسمیت شناخته شده است:

«هیچ فردی از افراد ملت از تابعیت افغانستان محروم نمی گردد. امور مربوط به تابعیت و پناهندگی توسط قانون تنظیم می گردد.

و هم چنین در ماده ۲۸ قانون اساسی تصریح میدارد:
- هیچ افغان به سلب تابعیت و یا تبعید به داخل و یا خارج افغانستان محکوم نمی شود.»

حق برخورداری از حمایت های قانونی و محاکمه منصفانه

- ماده ۷ اعلامیه حقوق بشر اعلام می دارد: همه در برابر قانون مساوی هستند و حق دارند بدون تبعیض، علی السویه از حمایت قانون برخوردار شوند.
- حق برخورداری از حمایت های قانونی در قانون اساسی افغانستان نیز تسجیل یافته است و تصریح می دارد:
- هر شخص حق دارد برای دفع اتهام به مجرد گرفتاری و یا برای اثبات حق خود، وکیل مدافع تعیین کند. متهم حق دارد به مجرد گرفتاری، از اتهام منسوب اطلاع یابد و در داخل میعاد که قانون تعیین می کند در محکمه حاضر گردد. دولت در قضایایی جنای برای متهم بی بضاعت وکیل مدافع تعیین می نماید. محرمت مکالمات، مراسلات و مخبرات بین متهم و وکیل آن از هر نوع تعرض مصئون می باشد.

حق برخورداری از حمایت های قانونی و محاکمه منصفانه

- مطابق به این ماده حق حمایت قانونی مستلزم این است که متهم باید سریع از اتهام علیه خویش آگاهی یابد، متهم باید از حقوق خویش من جمله حق تعیین وکیل مدافع برای اثبات حق خود با خبر گردد.
- این معلومات الزامی است تا متهم قانونی بودن گرفتاری و یا توقیف خود را مورد بررسی قرار دهد. هرگاه وارد گردیده باشد آمادگی برای دفاعیه خویش داشته باشد.

حق دسترسی به محاکمه عادلانه

- برابری و تساوی افراد نزد محاکم در قانون اساسی افغانستان
- در قانون اساسی افغانستان ماده ی که اختصاصاً این حق را به رسمیت شناخته باشد وجود ندارد اما یک ماده کلی مبنی بر منع هر نوع تبعیض و امتیاز بین اتباع افغانستان و تساوی حقوق و وجایت اتباع افغانستان ممنوع است: اتباع افغانستان اعم از زن و مرد در برابر قانون دارای حقوق و وجایب متساوی می باشند. بنا بر این می شود طبق این ماده، حق دسترسی برابر و تساوی افراد نزد محاکم را هم استنباط کرد اما نقص این ماده این است که این حق را تنها به اتباع افغانستان اختصاص داده است در حالی که این حق در زمره صلاحیت سرزمینی است و تمام افرادی را که در کشور زندگی می کنند شامل می شود.

علنی بودن محاکمه در قانون اساسی افغانستان

• قانون اساسی افغانستان به تبع از اسناد بین المللی این حق را به طور کامل به رسمیت شناخته است.

• در قانون اساسی جدید افغانستان هم علنی بودن محاکمه پیش بینی گردیده و هم بر علنی بودن صدور رای تاکید کرده است.

در این زمینه ماده ۱۲۸ تصریح می کند: «در محاکم افغانستان محاکمه به صورت علنی دایر می گردد و هر کس حق دارد با رعایت احکام قانون در آن حضور پیدا کند. محکمه می تواند در حالاتی که در قانون تصریح گردیده یا سری بودن محاکمه ضروری تشخیص گردد، جلسات سری دایر کند ولی اعلام حکم باید به هر حال علنی باشد.»

اصل برائت در قانون اساسی افغانستان

- قانون اساسی افغانستان چنین تذکر می دهد:
- « برائت زمه حالت اصلی است. متهم تا وقتی که به حکم قطعی محکمه با صلاحیت محکوم علیه قرار نگیرد بی گناه شناخته می شود.

از عبارت « حکم قطعی محکمه با صلاحیت » در این ماده نکات ذیل استفاده می شود:

1. زمانی می توان فرض برائت را کنار گذاشت که حکم قطعی از سوی محکمه بر مجرم بودن متهم صادر شده باشد. بنا بر این حتی بعد از صدور حکم دادگاه ابتدایی، مبنی بر محکومیت متهم باز هم فرض برائت در مورد وی صادق است، زیرا چه بسا محکمه استیناف محکومیت صادره از سوی دادگاه ابتدایی را نقض کند.
2. حکم محکومیت باید از سوی محکمه ی صالح یا با صلاحیت صادر شده باشد.

حق دفاع در قانون اساسی افغانستان

• قانون اساسی این حق را به رسمیت شناخته و بر آن تاکید ورزیده است. در ماده ۳۱ آمده است که:

• « هر شخص می تواند برای دفع اتهام به مجرد گرفتاری یا برای اثبات حق خود وکیل مدافع تعیین کند» در قسمت دیگری همین ماده آمده و مقرر شده است که دولت در قضایای جنایی برای متهم بی بضاعت وکیل مدافع تعیین کند.

منع عطف به ما سبق شدن قوانین

اصل منع عطف به ماسبق شدن قوانین کیفری در اسناد بین المللی:

- بند (2) ماده 11 اعلامیه جهانی حقوق بشر در همین رابطه اعلام می دارد: «هیچ کس برای انجام یا عدم انجام عملی که در موقع ارتکاب آن عمل به موجب حقوق ملی یا بین المللی جرم شناخته نمی شده است، محکوم نخواهد شد.»
- به همین طریق هیچ مجازاتی شدید تر از آنچه که در موقع ارتکاب جرم بدان تعلق می گرفت درباره احدی اعمال نخواهد شد.
- هم چنین در بند (1) ماده 15 میثاق بین المللی ذکر شده که بیانگر «اصل قانونی بودن جرایم» است که طبق آن: «هیچ کس به علت فعل یا ترک فعلی که در موقع ارتکاب طبق قوانین ملی یا حقوق بین المللی جرم نبوده محکوم نمی شود.»

اصل منع عطف به ما سبق شدن قوانین در قانون اساسی افغانستان

- در اهمیت این اصل همین بس که یکی از محدود حقوقی است که طبق بند ۲ ماده ۴ میثاق در هیچ شرایطی عدول از آن جائز نیست و ممنوعیت به ما سبق شدن قوانین، نسبت به تمامی جرایم قابل اعمال است، چه این جرایم در قوانین داخلی پیش بینی شده باشد یا در حقوق بین الملل.
- ماده 27 قانون اساسی افغانستان تصریح می کند: «هیچ عملی جرم شمرده نمی شود مگر به حکم قانونی که قبل از ارتکاب آن نافذ گردیده باشد و هیچ شخصی را نمی توان مجازت نمود مگر... مطابق به احکام قانون قبل از ارتکاب فعل مورد اتهام نافذ گردیده باشد.»
- مشاهده می شود که در این ماده هم بر لزوم قانونی بودن جرم و مجازات تاکید شده و در هر دو مورد قید شده است که قانون مورد نظر باید قبل از ارتکاب فعل مورد اتهام، نافذ شده باشد .

سپاس از توجه شما!